

قابلیت‌های گردشگری کشاورزی در ایران (مطالعه موردی: استان خراسان جنوبی)

مهدی سقایی و مجید رستمی^۱

چکیده

اقتصاد نامتمرکز امروز جهان، در راستای بازدهی مناسب، ترکیبهای مختلفی را شکل می‌دهد که تقسیم بندی های اقتصاد نوین را در زمینه صنعت، کشاورزی و خدمات در هم می‌ریزد. یکی از این ترکیبها در زمینه تلفیق بخش کشاورزی و خدمات مربوط به گردشگری کشاورزی می‌باشد. در راستای این جریان گردشگری از یک سو درآمد مازادی برای کشاورزان در چارچوب اقتصاد کشاورزی حاصل می‌شود و از دیگر سو با توسعه این گونه از گردشگری اشتغالی نه تنها برای کشاورزان، بلکه برای ساکنان محلی نیز فراهم می‌آید. از این رو قابلیت سنجی این گونه از گردشگری در فضاهای متنی و خوانش اقتصادی آن ضروری گردیده است تا از یک سو برآورد توسعه در فضاها انجام گرفته واز دیگر سو سودمندی و ناسودمندی آن برای ساکنان محلی باز شناخته شود. در این مقاله ابتدا با بررسی مفهوم گردشگری کشاورزی و ساختارهای آن، قابلیت های گردشگری کشاورزی در ایران با مطالعه موردی استان خراسان جنوبی مورد بررسی قرار می‌گیرد انتخاب استان خراسان جنوبی در این مقاله ناشی از پردازی از قابلیت های کشاورزی می باشد که در این استان رقم زننده پتانسیل بالایی در زمینه گردشگری است که در این استان تبلور فضایی خاصی در زمینه گردشگری کشاورزی شکل داده است. در این مقاله سعی بر آن است تا بر بنیان قابلیت های کشاورزی در استان خراسان جنوبی، با استفاده از آنالیزهای آماری و سیستم اطلاعات جغرافیایی، برای شکل دهی به جریان گردشگری و پویایی اقتصاد کشاورزی، راهبردهای لازم بیان گردد.

مقدمه

گردشگری در یک کلیت اقتصادی، جریانی از حرکت به سمت اقتصاد خدماتی - اطلاعاتی عصر حاضر می باشد که در رویکردی نوین به فضاهای جغرافیایی، تمامی عرصه های موجود را برای ادغام در چرخه مصرف پیرامون گردشگری پردازش می کند. در این میان نواحی روستایی از جمله فضاهای مدنظر گردشگری در این روند پردازش شده می باشند. هرچند کنش پذیری انسان و محیط در قالب تکنولوژیکی و مدیریتی، اقتصاد نواحی روستایی را به صورتی شکل داده که بیشتر وابسته به زمین است ولی برکنش کشاورزی در نواحی روستایی دستخوش تحولات بسیاری گردیده است. راهکار های مختلفی که در نواحی روستایی به اجرا گذاشته شده سعی برآن داشته تا با تأثیر گذاری در کشاورزی به عنوان منبع اصلی درآمد، سطح رفاه ساکنان روستاها را افزایش دهد. مدرنیزاسیون یکی از راهکارهایی بوده که در تبلوری از انقلاب سبز افزایش محصولات کشاورزی را سبب گردید. اما نوسان قیمت ها و مازاد تولید، اقتصاد روستایی را بسیار شکننده نموده و گاه رکودی دائمی را بر آن تحمیل کرده است. بر این مبنا چالش های سرمایه داری در عصر پسامدرن رویکرد به تنوع بخشی اقتصاد روستایی و ساماندهی فضایی این نواحی را برای افزایش درآمد و اشتغال و به تبع افزایش سطح رفاه روستائیان می باشد. در این میان گردشگری به عنوان یک الگوی فضایی در تنوع بخشی به اقتصاد روستایی در بر گیرنده پردازش عرصه ها و جاذبه های نواحی روستایی برای جذب گردشگر است که خود گونه های مختلفی را پیرامون عرضه محصول گردشگری کشاورزی در برمی گیرد. این در حالی است که امروزه بسیاری از نواحی روستایی به علت جذابیت های خاص خود پذیرای بسیاری از گردشگران در تعطیلات مختلف در طول سال از

^۱ - به ترتیب دانشجوی دکتری جغرافیا - دانشگاه فردوسی مشهد و دانشجوی دکتری کشاورزی - دانشگاه فردوسی مشهد

مناطق شهری می باشند (مطیعی لنگرودی، ۱۳۷۵، ۷۸). از این رو گونه های مختلف گردشگری روستایی در عبور از نگرش تک محور توسعه و در پی گیری رهیافت پساوردیسم، علاوه بر حفظ ارتباط بین مقوله توسعه روستایی و کشاورزی، رویکرد متفاوتی را در کارکرد اقتصاد روستایی شکل می دهند.

طرح مساله

رکود اقتصادی ناشی از سیاست های تولید انبوه (فوردیسم) در زمینه کشاورزی روند دو سویه ای را در نواحی روستایی سبب گردید. نگرش تک محور بر پایه سرمایه داری سازمان یافته، راهکار افزایش توسعه را در بالابردن ظرفیت تولید باز یافته و سبب شکل گیری کشاورزی سرمایه داری شد. در حالی که در فراگشت تولید محصولات کشاورزی مکانیزم عرضه و تقاضا، وابستگی بسیاری را به تنظیم بازار در چارچوب یارانه های دولت یافت و تنظیم محور توسعه تنها حمایت بخش دولتی را باز طلبید. فروش محصولات در بازارهای بین المللی و رقابت با دیگر تولیدکنندگان در مناطق مختلف، سطوح قیمت ها را (به رغم حمایت های دولتی) گرفتار نوسان های مختلفی کرد و سبب گردید اقتصاد روستایی وابسته به زمین دچار رکودی دائمی گردد. تناقض سرمایه داری در پی کسب ارزش مبادله در مقیاس بزرگتر، شرایط کیفی لازم را برای ایجاد ارزش مصرف و ثروت نادیده گرفت (پارسا، ۱۳۷۷، ۱۴۸). گرایش اقتصاد سرمایه داری به سوی سازمان نایافتگی، برگردن از این همانی تولید انبوه راسبب گردید که بخصوص به وسیله بحران های دهه ۷۰ میلادی بر سرمایه داری تحمیل شد. تجدید ساختار سرمایه داری ویژگی جدیدی را پیرامون فزون طلبی، گسترش پذیری و بسط یابندگی در چارچوب منطق شبکه ای سبب شد (کاستلز، ۱۳۸۰، ۴۸-۴۰) و شیوه تولید پسا فوردیسم به الگوی غالب در کنش پذیری اقتصاد سرمایه داری بدل گردید. سرمایه داری در این شیوه تولید ناپایدار، بهنگام، چند لایه و پراکنده می باشد (پاستر، ۱۳۷۷، ۶۷). این خود شکل گیری اقتصاد زیباشناختی را تسهیل نموده، که از مقیاس جهانی تاملی در ابعاد اقتصادی نامتمرکز عمل می کند. در مقیاس محلی و در نواحی روستایی رهیافت پساوردیسم بر تنوع تاکید می کند و پیرامون اقتصاد زیباشناختی، رویکرد گردشگری در اولویت قرار می گیرد. این در حالی است که تلفیق منابع با اهداف مختلف در محورهای چندگانه توسعه و تمایز مابین توسعه روستایی و کشاورزی در نگرش پسا ساختاری توسعه همه جانبه شکل دیگری به خود می گیرد و ضروری می سازد که بهر موری از منابع در چارچوب اقتصاد سرمایه داری و توجه به پایداری، رهیافتی تازه ای را به کار گرفته شود. کشاورزی در این میان یک بعد ثابت تلفیق منابع و بخش های اقتصادی در نواحی روستایی می باشد که در تلفیق با صنعت، نواحی صنعتی روستایی وابسته به فرآوری محصولات کشاورزی را شکل می دهد و در تلفیق با خدمات در یک روند کلی به شکل گیری گردشگری کشاورزی منتهی می گردد.

در این میان با توجه به رویکرد اقتصاد جهانی در قبول توسعه چند پارادایمی، توسعه روستایی نیز رویکردی همه جانبه یافت و از آنجا که کشاورزی فعالیت اقتصادی اصلی در روستا محسوب می گردد زمینه های تنوع بخشی به اقتصاد روستایی با توجه به بستری از فعالیت های کشاورزی فراهم آمد که همانطور که توضیح داده شد یکی از این تنوع بخشی ها، شکل دادن به گردشگری کشاورزی می باشد. در ایران نیز با توجه به این روند، ضرورت پرداختن به متنوع سازی اقتصاد روستایی، ایجاب می نماید که در این زمینه نیز اقداماتی صورت گیرد. ولی از آنجا که بحث گردشگری کشاورزی بحثی نسبتاً تازه در محافل اقتصادی ایران می باشد در وهله اول توجه کردن این فعالیت اقتصادی و امکان سنجی آن در ایران در اولویت قرار می گیرد. در آغاز سعی گردید که توجه پذیری تنوع بخشیدن این فعالیت اقتصادی صورت گیرد که این مهم در چارچوب مقاله ای در همایش ملی کشاورزی و توسعه انجام گرفت (جوان و سقایی، ۱۳۸۲) از این رو در این مقاله سعی بر آن است تا ضمن پرداختن به تبیین گردشگری کشاورزی از منظری دیگر امکان سنجی شکل گیری آن نیز در ایران در چارچوب یک مطالعه موردی مورد بررسی قرار گیرد. چگونگی انتخاب منطقه مورد مطالعه و روش بکار گرفته شده در زمینه امکان سنجی توسعه گردشگری کشاورزی در ایران در بخش های بعد مقاله توضیح داده خواهد شد.

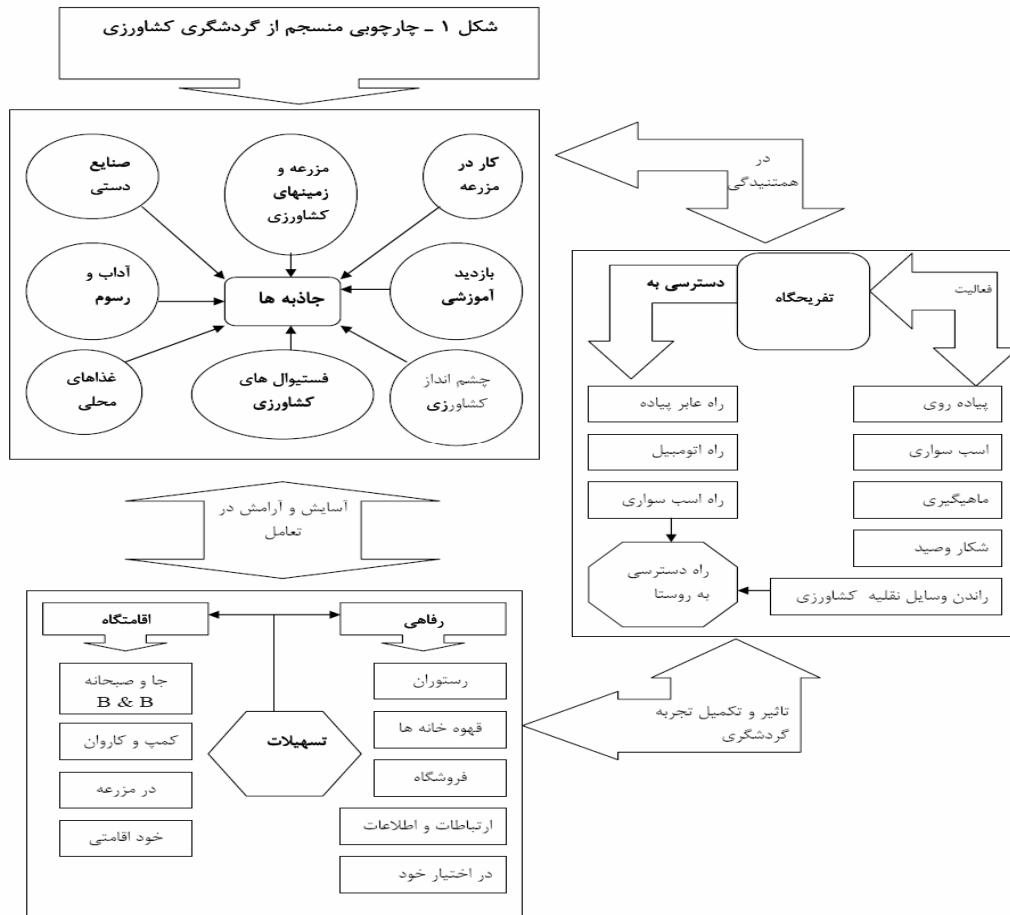

گردشگری کشاورزی

گردشگری کشاورزی، که گاه گردشگری مزرعه‌ای^۲ نیز نامیده می‌شود، گونه‌ای از گردشگری روستایی است که در ارتباط مستقیم با کشاورزی در نواحی روستایی قرار دارد. گردشگری کشاورزی انعکاسی از تدارک فرصت‌های جدید در زمینه ایجاد فرصت‌های اقتصادی از طریق گردشگری در مزارع می‌باشد. این گونه از گردشگری را می‌توان ترکیبی از یک وضعیت طبیعی و روند کشت و برداشت محصولات کشاورزی به عنوان فرصتی در محدوده تجربه گردشگری دانست. در نواحی روستایی مزارع متعددی وجود دارد که ممکن است به عنوان مکانی برای گذران اوقات فراغت از سوی بازدیدکنندگان شهری یا غیر بومی انتخاب شوند. گردشگران که در ساختار شکنی پسا مدرن، تجربه گردشگری انبوه را ارضا کننده نمی‌یابند در پی گریز از محیط‌های پرازدحام و مترامک شهری و زندگی در سیطره تکنولوژی در مفهوم گشتل آن (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۱، ۲۲) به دنبال یافتن مکان‌های جدید برای کسب تجربه‌های اصیل گردشگری می‌باشند که این خود با افزایش سطح درآمد و تبلور گذران اوقات فراغت به عنوان یک حق در رابطه است. هرچند جریان سرمایه‌داری سازمان نیافته در عصر پسامدرن در شکل‌دهی به سبک زندگی اکسپرسیونیستی نیز در این امر بسیار سهیم است (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۲، ۳۷).

کشاورزان نیز در زیر فشارهای حاصل از هزینه و قیمت‌ها و بحران‌های وابسته به آن در تولید مازاد کشاورزی، برای افزایش درآمد خود رهیافت متنوع کردن کشاورزی و فعالیت‌های غیر کشاورزی را مدنظر قرار داده و ارائه خدمات گردشگری و گشودن فضای مزرعه را بر روی بازدیدکنندگان به عنوان یک تنوع اختیاری عملکرد مزرعه و منبع درآمد پذیرفته‌اند (willias, 2001,3). از اینرو گردشگری کشاورزی به عنوان یک فعالیت بازاریابی مستقیم توانسته است فرصت‌های خاصی را برای کاهش ریسک از طریق ایجاد تنوع در یک محیط اقتصادی متضاد و شهری شده فراهم آورد (Brunfield, 2002, 2) که در برگیرنده داد و ستد روستایی می‌باشد (Busby, 2000, 636). این در حالی است که در مناطق کشاورزی که توجه و سرمایه‌گذاری زیادی انجام شده و ثروتمند هستند و همچنین تنوع زیادی در فعالیت اقتصادی دارند، به دلیل اینکه جاذبه‌های کمتری دارند، نیاز چندانی به توسعه گردشگری احساس نمی‌شود، مناطق حاشیه‌ای که برپایه کشاورزی سنتی و محدود قرار دارند نیاز بیشتری به تنوع اقتصادی داشته و برای گردشگران نیز جذابتر خواهند بود (شارپلی، ۱۳۸۰، ۱۷).

ماهیت سنتی این مزارع نقش مهمی را در توسعه گردشگری ایفا می‌کند به گونه‌ای که با برانگیختن حس نوستالژی، علاقه گردشگران را به دیدن و تجربه کردن شیوه‌ها و زندگی سنتی این مزارع افزایش می‌دهند. گردشگری کشاورزی نزدیکی فزاینده‌ای با چشم‌اندازهای روستایی و سلیقه بازدیدکنندگان دارد چارچوبی منسجم از گردشگری کشاورزی را می‌توان در شکل شماره ۱ مشاهده کرد.

در این مدل مفهومی روند گردشگری کشاورزی در مراحل از جاذبه‌ها، فعالیت‌ها، اقامتگاه و امکانات رفاهی طی شده که هر یک از این مراحل در برگیرنده متغیرهای وابسته‌ای هستند که می‌توانند در چارچوب کنش‌پذیری گردشگران و محیط تأثیرگذار باشند. جاذبه‌ها هر یک در محیط‌های مختلف منحصر به فرد بودن را نشان می‌دهند که در برانگیختن انگیزه گردشگران مؤثر می‌باشد. در کنار این جاذبه‌ها انجام فعالیت‌های تفریحی همچون پیاده‌روی، ماهیگیری، اسب‌سواری، راندن وسایل نقلیه کشاورزی، مشارکت در کارمزرعه و نظیر اینها امری ضروری است. اقامتگاه ممکن است در مزرعه برای بازدیدکنندگان تدارک دیده شود و یا اشکالی همچون جا و صبحانه^۳ در کمپ‌ها را در برگیرد. امکانات رفاهی نیز از سرویس محدود دادن تا در اختیار خود بودن را شامل می‌شود (Skinnre, 1999, 14). برای مینا کشاورزان با شیوه‌های مختلف می‌توانند یک درآمد مکمل را از گردشگری به دست آورند و در صورت نتیجه بخش بودن این فعالیت‌ها ممکن است بالاخره جانشین کشاورزی به عنوان یکی از درآمدهای اصلی شده و به تجارتي سودآور بدل گردند.

مطالعه موردی

توسعه منطقه ای یکی از متداولترین روش های توسعه به شمار می رود. شناخت دقیق امکانات بالقوه و بالفعل منطقه ای و بهره برداری درست از آنها باعث سهولت دستیابی به اهداف توسعه کشور در

مقیاس کلان می شود. از این رو گسترش گردشگری کشاورزی در یک منطقه می تواند کوششی برای رسیدن به بهترین الگوی فضایی در جهت توسعه منطقه‌ای باشد (جوان و سقایی، ۱۳۸۳، ۱۱۵). در زمینه امکان سنجی قابلیت های شکل گیری گردشگری کشاورزی در ایران و راهکارهای توسعه نیازمند آن بودیم که منطقه ای خاص را مورد مطالعه قرار دهیم که حداقلی از توانمندی های شکل گیری گردشگری کشاورزی را داشته باشد. از این رو شهرستان های استان خراسان جنوبی و شهرستان های ای از استان خراسان رضوی (که به علت فاصله زیاد از شهر مشهد از مزایای گردشگری مذهبی برخوردار نبودند) به عنوان منطقه مورد مطالعه انتخاب گردیدند. ویژگی عمده این منطقه، تولید محصولاتی است که می توان گفت تقریباً در سایر نقاط کشور کشت نمی شوند و با اینکه در صورت کشت، سطح زیر کشت آنها بسیار کم است و سرمایه گذاری برای جذب گردشگر به آنها مقرون به صرفه نیست. کشاورزان مناطق مختلف ایران در طول قرون گذشته با عوامل محدود کننده تولید و تنش های محیطی به خوبی آشنا بوده و الگوهای کشت محصولات خود را بر اساس این محدودیت ها برنامه ریزی کرده اند. همین دلیل باعث شده که در هر منطقه اقلیمی ایران گیاه خاصی تولید شود که شاید جایگزین نمودن آنها حتی پس از گذشت قرن ها امکان پذیر نباشد. مثال های بارز این برنامه ریزی کشت زعفران، زیره سبز، زرشک و عناب در خراسان، انار در ساوه، یزد و قسمت هایی از خراسان، نیشکر در خوزستان و چای در شمال کشور می باشد. این گونه از تطبیق پذیری محصولات کشاورزی و اقلیم مناطق مختلف، چشم انداز خاصی را خلق می کند که جذب کننده گردشگران کشاورزی است. از این رو برگزیدن خراسان جنوبی و بخشی از خراسان رضوی برای مطالعه موردی در زمینه گردشگری کشاورزی امری تبیین شده می باشد.

سنجش جاذبه‌ها

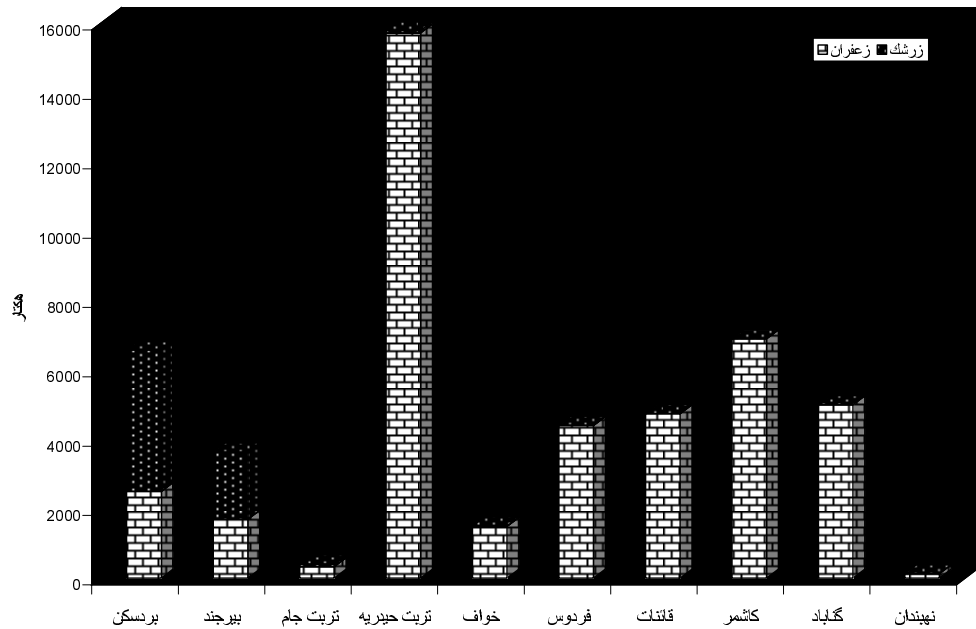
از محصولات مختلفی که در منطقه مورد مطالعه کشت می شود، زعفران جایگاه ویژه‌ای را در زمینه گردشگری کشاورزی می تواند به خود اختصاص دهد. زعفران یکی از محصولات کشاورزی شاخص موجود در خراسان جنوبی و قسمت هایی از خراسان رضوی می باشد که علاوه بر سود آوری اقتصادی فراوان از منظر تولید محصول، از جاذبه های گردشگری خاصی برخوردار است. وجود بیش از ۹۰۰۰۰ خانوار بهره بردار (Rostami, 2003, 79) در این منطقه بستری مناسب برای جذب گردشگر فراهم می آورد. وجود این تعداد زیاد خانوار مشغول به کشت زعفران، در زمینه امکانات اقامتی مختص گردشگری کشاورزی (جا و صحبتانه) می تواند مزیت قابل توجهی باشد. علاوه بر آن به علت آنکه سطح زیر کشت در بسیاری از خانوارهای بهره بردار کوچک می باشد، چنانچه محصول خود را مستقیماً به گردشگر عرضه کنند هم برای کشاورز و هم برای گردشگر مقرون به صرفه می باشد.

زمان برداشت زعفران نیز یکی از پارامترهای مهم در زمینه جذب گردشگر است. زمان برداشت زعفران در خراسان از اواخر مهر تا اوایل آذر ماه می باشد بین ۱۵ تا ۲۵ روز طول می کشد.^۴ در این میان در زمینه برداشت زعفران نیز می تواند مواردی را برشمرد که جذابیت خاصی دارد. برداشت گلها به صورت سنتی و فقط با دست صورت می گیرد و برای جلوگیری از پژمردگی گلها و کاهش کیفیت زعفران برداشت قبل از طلوع آفتاب انجام می شود. در برخی از مناطق وسعت اراضی زیر کشت زعفران زیاد است و چون گل های باز شده هر روز باید چیده شوند به علت کمبود کارگر، مدارس در این ایام تعطیل شده و از دانش آموزان برای کمک به برداشت محصول استفاده می شود. برداشت به صورت گروهی برای گردشگرانی که از شهر می آیند و در حصار روز مرگی هایشان محبوس می باشند می تواند جاذبه های خاصی را خلق کند. علاوه بر آن پس از برداشت این گل ها در سبدهای سنتی به منازل روستایی منتقل می گردد و عمل جداسازی کلاله برای تهیه زعفران خالص انجام می گیرد که این کار نیز به صورت گروهی انجام می شود. در برخی از شهرهای خراسان جنوبی همزمان با برداشت زعفران باغ های زرشک نیز آماده برداشت می باشند (از ۱۵ مهر تا ۱۵ آبان) و در این زمان درختچه های زرشک از زیبایی خاصی

^۴ این مهم را باید مدنظر قرار داد که این زمان درست در مقابل پیک گردشگری یعنی فصل تابستان در خراسان مخصوص در مشهد قرار دارد و شکل گیری گردشگری کشاورزی در این زمان می تواند در ابعاد منطقه ای، زمینه استمرار چرخه گردشگری را فراهم آورد.

برخوردار هستند. وجود زرشک و زعفران به صورت همزمان در مناطق جنوبی خراسان باعث افزایش پتانسیل جذب گردشگر به این مناطق خواهد شد. از این رو برگزیدن زعفران به عنوان یکی از جاذبه های اصلی گردشگری کشاورزی در این منطقه امری ضروری می باشد.

جدول ۱- سطح زیر کشت زعفران و زرشک به تفکیک

سنجش قابلیت‌ها

برای شکل گیری و توسعه گردشگری در یک منطقه علاوه بر وجود جاذبه ها ، قابلیت های دیگری نیز باید موجود باشد تا فرآیند گردشگری در آن شکل گیرد. بدین منظور علاوه بر سنجش جاذبه ها در منطقه مورد مطالعه لازم است تا قابلیت های منطقه نیز در زمینه گردشگری مورد سنجش قرار گیرد. از این رو در وهله اول ده شهرستان عمده در زمینه تولید محصول کشاورزی مورد نظر یعنی زعفران در منطقه مورد مطالعه انتخاب گردید و بعد از آن شاخص های مدنظر برای توسعه گردشگری پردازش گردید. در این میان برای مشخص شدن شهرستان های دارای پتانسیل و رتبه بندی آنها از مدل « تعیین درجه (وزن) برخورداری با استفاده از تحلیل مولفه های اصلی» استفاده گردید.

شاخص های مورد نیاز برای استفاده در این مدل، بیانگر نیازمندیهای گردشگری برای توسعه در یک منطقه می باشد. شاخص های انتخابی به ترتیب عبارتند از : سطح زیر کشت زعفران به عنوان جاذبه اصلی، جمعیت فعال از نظر اقتصادی که در زمینه اشتغال گردشگری مورد استفاده قرار می گیرد، اقامتگاههای عمومی و رستوران ها که در زمینه خدمات مورد نیاز گردشگران است، مسافت راهها و تعداد سفر به منظور دسترسی به جاذبه ها، نمایندگی های پست، تلفن، مراکز بهداشتی، تعداد واحدهای بانکی و حجم سپرده. که مقادیر این شاخص ها به تفکیک شهرستان در جدول ۱ ضمیمه این مقاله می باشد.

با توجه به مقادیر این شاخص ها در مدل مولفه های اصلی روندی از استاندارد سازی شاخص ها صورت گرفت و با به دست آوردن مقدار بار عاملی هر یک از شاخص ها زمینه های رتبه بندی شهرستان ها با توجه به شاخص های مربوطه فراهم گردید. جدول ۲ که بار عاملی هر یک از شاخص ها را نشان می دهد، ضمیمه این مقاله می باشد. نتایج به دست آمده در نمودار ۲ نمایش داده شده است در زمینه سنجش قابلیت ها ۵ شهرستان دارای قابلیت بوده و در رتبه ۱ تا ۵ قرار گرفته

اند و ۵ شهرستان زمینه های لازم را برای جذب و شکل گیری گردشگری کشاورزی با توجه به قابلیت های موجود دارا نمی باشند و در اولویت هاب بعدی قرار می گیرند.

نمودار ۲ - سنجش قابلیت های گردشگری کشاورزی در منطقه مورد مطالعه بر اساس مدل مولفه های اصلی

نتیجه گیری

وضعیت اقتصاد کشاورزی یا در حالتی عام اقتصاد وابسته به زمین در نواحی روستایی ایران دچار چالشهای متعددی می باشد که این چالش ها در بعد عرضه و تقاضای محصولات کشاورزی و ارزش افزوده پایین آن در اقتصاد ملی، به همراه چالش های طبیعی همچون خشکسالی و کمبود آب تنگناهای خاصی را به اقتصاد کشاورزی تحمیل کرده است. راهکار مناسب برای پویایی اقتصاد کشاورزی را می توان در متنوع سازی آن بازیافت که در تلفیق با صنعت و خدمات شکل می گیرد. گردشگری کشاورزی یکی از این راهکارها برای متنوع سازی اقتصاد کشاورزی و افزایش درآمد کشاورزان از این راه می باشد.

در منطقه مورد مطالعه در زمینه گردشگری کشاورزی جاذبه های فراوانی وجود دارد که می تواند گردشگری کشاورزی را در این منطقه شکل دهد و بدین منظور در قابلیت سنجی، اولویت های شکل گیری مکانی گردشگری کشاورزی در منطقه مورد مطالعه مشخص گردید. بدین منظور لازم است تا راهکارهایی در این زمینه در منطقه مورد مطالعه اجرا گردد که می تواند در برگیرنده پیشنهادات زیر باشد:

- منطقه بندی گردشگری کشاورزی براساس سنجش قابلیت ها
- فراهم آوردن تسهیلات و خدمات مورد نیاز گردشگران از طریق سرمایه گذاری
- در نظر گرفتن تفریحگاههای کشاورزی
- بهبود موقعیت رقابتی در بازارهای گردشگری
- انجام طرح و پژوهشی کارآمد برای مشخص کردن چگونگی توسعه گردشگری کشاورزی در منطقه مورد نظر

خلاصه آنکه گردشگری کشاورزی در منطقه مورد نظر قابلیت شکل گیری بالایی دارد و این در حالی است گردشگری کشاورزی به عنوان گونه ای از گردشگری روستایی می تواند در تلفیق با دیگر گونه های گردشگری، از مزیت قرار گرفتن این منطقه در فضای تمدن کاریزی و قابلیت های مربوط به آن (سقایی، ۱۳۸۳) بهره فراوان ببرد.

منابع و مأخذ

- پاپلی یزدی، محمدحسین و مهدی سقایی: سنت و مدرنیته (بازخوانی يك مقاله)، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۶-۱۳۸۱، ۶۵
- پاپلی یزدی، محمد حسین و مهدی سقایی: گردشگری و تبارشناسی، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۸، ۱۳۸۲
- پارسا، خسرو: پسامدرنیسم در بوته نقد، آگاه، چاپ دوم، ۱۳۷۷
- پاستر، مارك: عصر دوم رسانه‌ها، ترجمه غلامحسین صالحیار، انتشارات موسسه ایران، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۷.
- تقوی، مهدی: اقتصاد سیاسی بین‌الملل، انتشارات پژوهشکده امور اقتصادی، چاپ اول، ۱۳۷۹
- جوان، جعفر و مهدی سقایی: رهیافتی برای تنوع اقتصاد روستایی (تلفیق کشاورزی و گردشگری) ارائه شده در همایش کشاورزی و توسعه ملی، آذر ۱۳۸۲
- جوان، جعفر و مهدی سقایی: نقش گردشگری روستایی در توسعه منطقه ای، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، شماره ۲، ۱۳۸۳
- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان خراسان: سالنامه آماری استان خراسان، ۱۳۸۲
- سقایی، مهدی: قابلیت های گردشگری در تمدن کاریزی (پردازی پسامدرن)، ارائه شده در همایش ملی قنات، گناباد، اردیبهشت ۱۳۸۳
- شاریلی، جولیا و ریچارد: گردشگری روستایی، ترجمه رحمت‌الله منشی‌زاده، انتشارات منشی، چاپ اول، ۱۳۸۰
- کاستلز، امانوئل: عصر اطلاعات، ترجمه احمد علیقلیان و افشین خاکباز، طرح نو، چاپ دوم، ۱۳۸۰
- مطیعی لنگرودی، سید حسن: اهداف جهانگردی در استان خراسان، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۴۱، ۱۳۷۵
- Brumfield, Robin and Edouard K. Mafou : Agricultural Tourism as Income-Based Risk Management Strategy for Greenhouse and Nursery producers , www.rce.rutgers.edu, 2002
- Busby, Graham and Samantha Rendle: Transition From Tourism on Farm to Farm Tourism, Tourism Management, Vol.21, 2000
- Skinnre Malcolm, David Redfern and ceoff farmer: Dictionary of Geography, Fitzroy Dearborn, 1999.
- Rostami, M. and R, Mirzaei : Saffron (*Crocus sativus*) Production in Iran's Khorasan Province. 1st International Symposium on saffron.. Albacete. Spain, 22 – 25 October 2003
- Williams, Peter: Agritourism Market and Product Development Status Report, www. Rem .sfu. ca, 2001

ضمیمه

جدول ۱ - مقادیر شاخص های مورد استفاده در قابلیت سنجی گردشگری کشاورزی در منطقه مورد مطالعه

شهرستان	سطح زیر کشت (هکتار) زعفران	جمعیت فعال	هتل و رستوران	راه (کیلومتر)	سفر (ستگاه)	پست	تلفن	بانک	مراکز درمانی	حجم سپرده
بردسکن	۲۵۰۰	۲۰۷۴	۳۲	۳۱۱	۷۵۹۲	۰	۱۳۶۵۶	۱۲	۹	۱۰۲۳۴۰
بیرجند	۱۷۰۰	۸۴۷۴	۲۱۶	۹۹۶	۷۲۱۷۱	۱۰	۵۴۷۸۴	۷۷	۳۷	۹۰۷۷۱۲
ترتیب جام	۳۳۰	۵۴۱۲	۹۸	۷۲۵	۲۷۰۰۶	۳	۳۰۹۳۶	۳۷	۲۵	۳۴۳۰۱۶
ترتیب حیدریه	۱۵۷۲۵	۷۷۳۲	۲۳۴	۸۰۴	۲۵۴۶۸	۲	۵۹۲۶۰	۷۵	۳۸	۷۷۳۱۳۹
خواف	۱۵۰۰	۲۱۷۰	۳۶	۴۶۱	۹۳۷۱	۵	۱۷۷۲۷	۱۸	۱۰	۱۱۰۶۷۶
فردوس	۴۴۰۰	۲۷۳۵	۵۸	۶۵۱	۸۰۲۸	۱	۲۸۰۴۴	۳۵	۱۷	۲۷۶۲۲۹
قائنات	۴۷۵۰	۴۱۸۵	۹۰	۷۹۴	۱۰۸۵۹	۴	۳۰۵۹۸	۳۴	۲۴	۲۹۴۱۰۱
کاشمر	۶۹۰۰	۴۴۰۴	۱۴۲	۳۴۰	۱۹۹۴۴	۲	۲۹۴۷۶	۲۷	۲۹	۲۷۳۲۲۳
گناباد	۵۰۰۰	۳۰۸۳	۸۹	۶۳۲	۱۲۵۴۴	۹	۳۶۵۲۴	۴۹	۱۲	۴۴۱۵۰۳
نهبندان	۱۳۰	۱۵۹۳	۲۹	۱۰۱۶	۹۰۵	۱	۶۴۴۰	۹	۸	۱۰۲۷۰۷

مأخذ: (سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان خراسان، سالنامه آماری ۱۳۸۲)

جدول ۲ - بار عاملی شاخص های مدنظر

Component			شاخص ها
3	2	1	
-0.065	.775	.533	سطح زیر کشت زعفران
.017	.010	.970	جمعیت فعال
-0.061	.158	.972	هتل ها و رستوران
.990	.127	.018	راه
-0.076	-0.448	.836	سفر
.170	-0.709	.522	پست
.012	.091	.977	تلفن
-0.008	-0.025	.967	بانک
.078	.203	.917	مراکز درمانی
-0.040	-0.086	.978	حجم سپرده